

TÖRTÉNETI LAPOK.

FELELŐS SZERKESZTŐ
K. PAPP MIKLÓS.

Megjelenik minden vasárnap. — Előfizetési ár: Félévre 6 f. Egész évre 12. f. — Szerkesztőségi iroda: Lyceumi nyomda. — Kiadó hivatal: Gr. Teleki Domokos ház nagypiacz.

Tartalom: B. Bánffy György-né, br. Wesselényi Zsuzsánna naplója. (II. közlemény.) Közli K. Papp Miklós. — Okmányok és levelek az 1611-ik év történetéhez. (IV. közlemény.) Közli Szilágyi Sándor. — A bécsi titkos levéltár okleveleiből. (VII. közlemény.) — Nehány oklevél Déés város levéltárából. (III. közlemény.) — A conservatív és liberalis pártok 1848 előtt Magyarországon. (I. közlemény.) Közli K. Papp Miklós. — Tárca: A magyar nemzeti színészet történetéhez. Közli K. Papp Miklós.

B. BÁNFFY GYÖRGYNÉ,
B. WESSELÉNYI ZSUZSÁNNA
NAPLÓJA.Közli: K. Papp Miklós.
(Folytatás.)

Éltán átoljüvén Piszskén, ezt svábok lakják, Süttön, itt is veres márvány fabrica, Nezmélyen, itt híres olyan eper ízü bor terem. Itt mind reformatus magyarok, kiknek templomjuk is van olyan, a ki látszik, hogy valaha török templom volt. Ezt G. Zitsi birja, kinek udvarával szembe, a hegybe föld alá van építve egy nagy pincesz nagy vasas ajtóval, a mellett több apró pincesz is vagynak, az Gróf Zitsié ez, sok készületlen márvány fabrica hogy vagyon. Átolmenvén még Almáson, veres márvány fab-

rica van, hol magyarok s reformatum s catholicum templom vagyon, Szönyön, ez a G. Zitsinéé, az özvegyé, a kinél voltam Budán, igen nagy granariumai, színjei, csürei vagynak ebben az Grófnak. Innet jövév vagy Almásról jövév az Dunán túl láttam az Császár nagy granariumait, az hova ott elöttünk is buzát vittek, Uraságét, hajóra tévév. Pesttől fogva mindenütt sok szép szőlőket láttunk. Mentünk estvére egy fogadóba, mely vagyon az komáromi repülő hidon innet. Nem lévén messze az fogadó a repülő hidtől, gyalog oda sétáltunk, s igen szép az repülő hid, gyönyörűséggel néztük.

Az utról. Komáromon innet nem volt csinált út, hanem igen homokos rozsz út egész Győrig. Pesttől fogva egész Komáromig többet az Duna szélén jüvév, láttunk az víz partjához hordott sok tüzi fákat ölökke rakva, melyeket hajokon Pestre hordanak.

17. Maji Komáromból ebédre mentünk Győrre. Ez szép kerített város, az hostátja is igen szép, eddig itt egyéb templom catholicumnál nem volt, most már az Felséges Császár engedelmeből vagyon evangelicum, reformatum templom, szép pap háza, melyet vettek az templom helylyel együtt 9000 forintokon.

Az helyről. Komáromon innet Bécs felé nagyobb laposságú mint addig, de nem oly szép; dimbek, dombok vagynak; de az út egyenes, csak egy hegyet mentünk Ötöményen túl.

Sok helyeken mentünk átol, de nem tudták megmondani a kocsisok éppen egy falut, Ginyi nevűt, G. Eszterházié, magyar hely;

innet mentünk átol más helyeken is, de estvére Öteményre. Ezt birja Gróf Vitze és Báró Sándor. Ezt magyar catholicusok lakják.

Utról. Már csak imitt amott vagyon az út megcsinálva egész Austriáig, de erősen dolgoznak az utokon, ugy hogy nem sokára mindenütt csinált út lesz.

18. Maji Öteményből mentünk Mosonra, de itt nem háltunk meg, csak az sok gabona hozó hajókat látván, leszállattunk s megjártuk némelyikét az hajóknak, igen szép látni azt az hajókat belől, és az sok gabonát, kit azokon hoznak. Ez nem az Duna, hanem csak valami szakadéka az Dunának, s azon hozzák fel lovakon huzva a hajókat, a gabonát; itt kikötnek; 3 vagy 4 hetet is ülnek itt, mindaddig, mig eladhatják gabonájokat, tovább ezen Duna szakadékján vinni nem szokták. Innet Altburgra, itt kezdődik az Albert herczegné dominiuma. Kastélya is van szép itt, sok granariumi. Innet Strassrutsreim vagy Hegyeshalom, ez is Albert herczegnéé, itt van az catholicum templomon kőfedelű torony. Itt ebédeltünk. Ezután sok helyeken mentünk átol, de nevét meg nem tudhattam, mentünk esmét Zurndorfra, ez is még Albert herczegnéé, itten is nagy csűrök, granarium az mezőn és az városon is. Mentünk innet Pruggba, ez egy kerített városocska, kívül az kerítése éppen mint Kolosvárnak, nagy hostátja, az város végin egy igen szép kastély, G. Harakké, kinek kerczeg Lüchtenstein léánya az felesége. Itt van a linea, itt kezdődik Austria. Hálni onnat sok más falukon át Halbbrun.

19 Maji enni mentünk Schwandorf, herczeg Passau birja, van is egy kastélya, de csak régi épület, az város végin.

Utakról Austriában. Igen jó mindenütt, majd mindenütt csinált utak vagynak.

Az helyről Austriában. Hegyes völgyös, erdős majd mint Erdélyben, de az utak mégis hegy nélkül valók.

Sok más falukon keresztül, neveket nem tudom, jöttünk Halbbrun, Itt vagynak karton fábrikák.

Szöllőkről. Sok szöllők vagynak, de csak egy végtibe az vetésekkel, s ritka szöllő

vagyon hegyen, hanem inkább térbe, az szőlők nem karósok, de mégis sok fájuk van hagyva, ugy hogy mikor itt jártunk, a karó magassághoz egyenlő magas, bokros volt.

Még egy más falura jöttünk. Esmét az puskaporos bástyák, s mégis béérkeztünk 19. Maji délután jókorocska, mintegy 5 óra tájban Bécsbe. Én Istenem, könyörülő édes atyám az Jéshuban, ne hagyj annak szégyent vallani, a ki egyedül te benned remél. Itten szállottunk volt legelőbb az Kärnter Strassenba az Vildemanhoz, azután 24-dik Maji szállottunk az Neumark Strassenba az Hoffebslerischen Hausba. Felséges Urunk Laxenburgon lévően, itt létem alatt jött bé 24. Máji reggel nyolczadfél órakor, s ment az Hoffkriegsratba, onnat kijövéen vadászott és ebédelt az Augartenben, s még estvére visszament Laxenburgba.

19-dik Máji az Uram ment mindjárt G. Bánffihoz, G. Bánffi is eljött hozzánk.

20-dik Máji az öcsém Dániel hozzánk jött, mentem Hoffman agenshez, mentünk G. Bánffihoz.

21-dik voltunk az reformatum templomban, áldassék az Urnak szent neve érette, szép isteni tiszteletet tartottunk nagy örömmel, hogy Istenünk kegyelméből azt megértük, hogy ez helyben is fejedelmünket az mi okos isteni tiszteletünkkel dicsérhetjük lelki szabadságban.

22-dik ebédet ettünk G. Bánffinál, a hol sokszor, ugy Gróf Vartenslebenéknél sokszor voltunk ebéden, Fürst Palmnál, B. Calisiusnál.

Ezen szép városnak sok szépségeit hogy leirjam, nem szükség, már az mindenek előtt tudva vagyon.

Az élelem igen drága, hanem némely gúnyához való portékákat olcsóbban lehet kapni itt, mint Pesten, minthogy majd drágább az eféle, mint nálunk Erdélyben.

23-dik voltam Hadik Ur ő Excelentiájánál.

Bécsi Schuster Josef Hoffman in der Stadt beym kleinen Küstenpfennig in ersten Stock, numero 684. Nékem mértékem marad nála, Wesselényinécnek egy papucsca.

31. Maji. Voltam Felséges Urunknál audentián Laxenburgba, mentünk tel B. Rud-

nyántzkinével és Dániellel, az gárdistával, az udvarhoz; mentünk az Zalba két fertály az tizenkettőre, ültünk ott egy óra utánig, akkor kijöve az ó Felsége Camerdinere, s monda, hogy én mennék be, bémentem, meg akarván csókolni az kezit én, nem engedte, leültetett, s kérdezte **F.** Warum sind Sie gekommen? mondám **En.** Mein Mann und ich haben unsere 3 älteren Söhne nachher Pest gebracht, welche s a többi — — — — — Monda **F.** Ich hätte nicht gedacht, dass Sie so grosse Söhne haben. **En.** Es freuet mich sehr, dass E. Majestät zu dienen schon fähig sind. **F.** Wer ist eigentlich Ihr Mann ein Banffi Oberstleutnant, aber ist er ausgetreten. **En.** Ja, Ihre Majestät, er hat aber auch seit dieser Zeit die Ehre gehabt in Euer Majestät Diensten zu seyn, zuletzt war er Administrateur im Krasznaer Comitatz, bey der neuen Abtheilung ist er in die Reduction gekommen. Er ist auch hier, und wird unterthänigst bieten, dass er auch sein Fussfall bey Eurer Majestät machen kann. **F.** Sie haben auch eine Tochter? **En.** Ja, Ihre Majestät. **F.** Wie alt ist sie? **En.** 12 Jahr forbey. Ezt egygyel elvételtem. **F.** Haben Sie sie darum gebracht, dass sie hier im Kloster bleiben soll. **En.** Nein, Ihre Majestät, ich hab' sie nur mitgebracht, dass sie mit mir sein soll und bey dieser Gelegenheit etwas sehen soll. Erre hajtogatta az fejit, mintha jóvá hagyta volna. **F.** Werden Sie sich noch aufhalten? **En.** Ja, Ihre Majestät. Sietvén czélmra, mondám: Die Hauptursach aber meiner Herausreise aus Siebenbürgen war, mich wegen meinem unglücklichen Bruder E. Majestät zu Füßen werfend um Begnadigung für Ihm zu bieten. **F.** Sind Sie die Schwester von dem Wesselényi, der gefangen ist? **En.** Ja, Ihre Majestät. **F.** Es ist mir sehr leid, dass ich mit ihm dieses hab machen müssen, aber er ist mit seine Nachpaaren, Unterthanen, so umgangen, dass das nicht zu leiden war, er hat auch schon dorten seine Stänckereyen angefangen. **En.** Ihre Maje-

stät, ich gestehe, seine Strafe ist gerecht, und diese ist was ihm zu einem ganz anderen Menschen machen wird, nun aber bin ich versichert, dass sein heftiges Naturel schon ganz zahm gemacht worden ist, und wann er entlassen wird, wird die ganze Anverwandschaft Sorge tragen, dass er nichts solches thut, womit er den Staat oder Privatleut beleidigen möchte. **F.** Wie lang ist er gefangen? **En.** Es sind schon 15 Monate vorbey, und seit dem sind ihm auch alle seine Kinder gestorben, und alles das kommt nicht so von sein übles Herz, als wegen (wann ich es gestehen muss) der hacklichten Erziehung verdorbenes Naturel. **F.** Wie, die Mutter war ja eine sehr gescheite Frau, ich hab Sie gekannt. **En.** Ja, Ihre Majestät, sie hat das grosse Glück gehabt E. Majestät zu können und zu sprechen, aber in diesen Stück hat sie doch müssen bezeigen, dass sie eine Frau war. **F.** Lebt sie noch? **En.** Neun, Ihre Majestät, sie ist vor 13 Jahren gestorben. **F.** Er muss doch nicht so hacklicht erzogen gewest sein, da er ist ja in Barcoischen Regiment gegeben werden zum G. Barco. **En.** Ja, Ihre Majestät, weil aber dass Regiment im Lande drinnen blieb, so konnte Ihm das Soldaten Leben auch nicht viel corrigiren. Nun aber biete ich fussfälig, erbarmen sich E. Majestät seiner und entlassen Ihm. **F.** Ich werde mich erkundigen, wie viel Zeit Ihm das Gubernium in der Gefangenschaft zu sein verurtheilt hat. **En.** Aber Ihre Majestät haben die hohe Gnad gehabt dieses zu ändern, da Ihre Majestät keine bestimmte Zeit gesetzt haben, Gott verzeiht dem grössten Sünder, wenn er seine Fehler beräuen bekannt; verzeihen auch Euer Majestät meinem armen Bruder. **F.** Ich werde mich erkundigen, wie er sich aufführet, und werde wegen Ihnen alles

thun, was zu thun möglich ist. Evvel meghajtván nékem magát, megérttettem, hogy már elmehetek. Én Istenem tanits meg már, mi tévő legyek tovább, bizony erre a kegyelmedre sem voltam érdemes, de még ezzel, oh Istenem, czéomat egészen el nem értem, esedezem azért kegyelmes Felségednek, vezérelj továbbra is oly uton, hogy a te szent segedelmed által feltett jó igyekezetemnek boldog végét érhessem.

4. Junii. Communióval éltem az bécsi szép templomunkban (az hova ide érkezésentől fogva minden vasárnap egyszer elmentünk, minthogy hétköznap itten a mi templomunkban nem járnak templomba, s vasárnap is egyszerűen többször nincs isteni szolgálat); szép isteni tisztelettel s nagy lelki buzgósággal lón communio vételünk az Urammal, 3 fiaimmal, s leánnyal együtt, melyért áldassék az Urnak szent neve. Legelső vasárnap volt textusa Szent János Evangeliuma XVI. rész, 24. 25. vers. Az utolsó vasárnap . . . az publicanus és farizéusról. Énekeltük legutoljára az Hova mennék lelked előtt. . .

15. Junii. Az előtt harmad nappal jűvén bé felséges Urunk Laxenburgból, igen nagy czeremonia volt, úgy mondják, eddig való szokás felett való nagy pompa volt, mert eddig 6 gardista ment ki, de most az egész magyar és lengyel gárdának ki kellett menni mit Trompeten und Pauken, mi néztük az Grabenbe az Trattner háznál, midőn az Udvar a Burgból a Szent István templomába ment szekereken, és midőn processióval ugyanarra jűtt, a hol voltak az infanterista katonák és egy oltár, onnat menván ő Felsége az több oltárokhöz, az alatt mentünk a Hofba az Kriegs Cancelláriára, s onnat néztük az galleriából, ezzel szemben lévén az legnagyobbik oltár, annak eleibe felséges Urunk egy sárga damaszok székre leült, ilyen könyöklő lévén előtte, az háta megé leült Ferencz herczeg egy veres bársony székre, a ki előtt is ilyen könyöklő volt, utánnak állott az idősebb és ifju Fürst Luchtensteinné és vagy tiz Stiff Dámák, az Urak ki ki rendi szerint; ottan mulatván ő Felségek imádkozással mintegy fertály órá, azután esmét azzal az pompával mentek esmét az Szent István templomához; az alatt mi esmét mentünk az Trattner ház-

hoz, s ottan néztük, szekereken az egész pompával hogy ment vissza az Udvar a Burgba; azután elhaladván ő Felségek, úgy lőttének az Grabenon háromszor az infanterista katonák; azután mi délután menván az Braderbe, ottan találkoztunk az ifju herczeg Ferenczczel, ki gyalog sétált az tanítójával. Estvére mi is felmenván az theatrumba, az hol collegium musicum volt, s egy idegen énekes asszony, a kit a lengyel király fogadott s csak an passan jött Bécsbe, énekelt, és ugyancsak egy bécsi jó énekes férfi, itten is láttuk az Császárt, ki az ifju herczeggel egy losiba ült, az maga szokott losijába, kivel mi szemben ültünk egy alsó losiba. Az virtenbergiai herczegasszonyt is láttuk ott a szegény Maria Theresia losijában az gouvrenantnéjával. Egy Ur is ült az Császár háta megett az losiba, kivel sokat beszéllett, de háta megett esvén nem láthattuk kicsoda.

(Folytatása következik.)

OKMÁNYOK ÉS LEVELEK

az 1611-ik év

TÖRTÉNETEHEZ.

Közi: Szilágyi Sándor.

1611. aug. 19.

X.

Spectabilis et Magnifici domini Amici nobis observandissimi.

Salutem et officii nostri commendationem. Jóllehet, istennek neve dicsírtessék, generalis uram ő kegyelme az ő felsége hadaival Erdélyben jó állapotban vagyon, de az hittül szakadt áruló Nagy András Forgács uram mellél Szebenben s onnat ide ki Bajomban szökvén, mit cselekedett legyen az ő fölsége végbeli hadain, kiket vigyázásnak okáért az Tiszán túl rendeltünk vala, kegyelmeteknél kétség nélkül nyilván lehet, kit bizonyára az istentelen áruló meg nem emészti. Mivel pediglen, az mint kegyelmetek is tudja, az ő fölsége Ónodban lakozó mind lovas(ő)nak, gyalog(ő)nak nagyobb része Erdélyben az több ő fölsége hadai mellett vagyon s Ónod vára véghelyen és kegyelmetek juris-

díctiója alatt vagyon, hogy valamiképen az ellenségétől, akárminémű legyen az, valami történet szerint való fortély ne essék rajta: kegyelmeteket kérjük, sőt tisztünk szerint intjük, ez mostani állapotához képest abból is mutassa meg kegyelmed hazájához való szeretetét s hívséges szolgálatját és rendeljen valami gyalogot oda Önödba, kik az ő fölsége vitézlő rend(j)ével egyetértvén, őrizzék az helyt; im mi is, mentől hamarabb lehet, mindeninnét hadakat gyűjtvén, mind Önödot s mind a több végházakat megrakjuk néppel. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben. Cassoviae die 19. Augusti Anno 1611.

Spectabilis ac Magnificae Dominationis Vestrae

Servitor et Amicus benevolus

Comes GEORGIVS Thurzó mpria.

Külczim: Spectabilibus ac Magnificis dominis Georgio et Sigismundo Rákóczy, Comitibus Comitatus Borsodiensis etc. Dominis Amicis observandissimis.

(Eredetije a m. k. kam. levéltárban.)

1615. sept. 1.

XI.

Spectabilis et Magnifice domine, frater observandissime. Salutem et servitorum meorum addictissimam commendationem.

Az kegyelmetek tetszése és kívánsá(ga) szerént ez jelen való hónap 14. napját mindennemű dolgoknak Kassán én előttem eligazítására rendeltem és Pál uramnak ő kegyelmének megirtam, hogy ő kegyelme is Kassán az megnevezett és praefigált terminuson jelen legyen; el is hittük, hogy ő kegyelme sem mulatja el. Kegyelmedet annakokáért kérem, kegyelmed is Sigmond urammal együtt jöjjön föl hozzánk Kassára, hogy mindenek kegyelmetek között szép atyafiu szeretettel decidáltassanak és végben menjenek. In reliquo stb. Ex castro nostro Garam 1. die Septembris Anno 1615.

Spectabilis ac Magnificae Dominationis Vestrae

Frater et Servitor addictissimus

Comes SIGISMUNDVS Forgács de Gimes mp.

Külczim: Spectabili ac Magnifico domino Georgio Rákóczy de Fölső-Vadász etc. (Eredetije a m. k. kam. levéltárban.)

1611. aug. 19.

XII.

Magnifici domini et tanquam filli observandissimi ac charissimi. Post salutem stb.

Bizonyosan elhittük, kegyelmeteknek értésére vagyon, miképen Nagy András az áruló ez napokban mind az egész alatta levő hajdúsággal, király urunk ő fölsége hűségére megesküdt vala, ki viszontag mostan, mikor az ő fölsége hadainak minden dolgok jól succedálnának, erős hűtit megszegvén, Bátorihoz beszökött Szebenben és ott vele végezvén, hertelen Magyarországnak kifordulván, ismét mind az egész hajdúságot melléje hívja és esküdteti. Sőt az mely vitézlő népet vigyázásnak okáért az Tiszán túl Bosnyák uramékkal általküldöttünk volt, azokat is fölverték és mind ő fölségének, király urunknak ellenségéjé (sic) lettenek.

Hogy azért Nagy Andrásnak ez ilyen istentelen szándékának és igyekezetiben való előmenetelinek eleit vehessük, kegyelmeteket kérjük és intjük, sőt tisztünk szerint hagyjuk és parancsoljuk kegyelmeteknek, hogy kegyelmetek hazája és szép nemzete javáért, megmaradásáért (meggondolván azt, hogy ebből utolsó romlás és veszedelem következhetik, annak fölötte azt is, hogy az Erdélyben levő atyánkfiai is nem kicsin periculumban lehetnek, ha nem resistálunk nekik), mindjárt, mentől jobb készülettel lehet, personabiter siessen mellénk jönni kegyelmetek, hogy kegyelmetekkel együtt kiszállván, ő fölsége király urunk és országunk ellenségének in tempore ellenek állhassunk. Szükség azért, hogy kegyelmetek ad 29. diem praesentis mensis Augusti maga személye szerint, avagy bizonyos főkövetei kegyelmeteknek itt Kassán jelen legyen, hogy több urak és vármegyék követi is itt lévén, az előttünk álló dolgokról és hazánk megmaradásáról minden jót végezhesünk. Interim azért kegyelmetek készen lévén, mindjárt mentől jobb szerrel lehet, mellénk siessen, melyet el is hittünk, hogy kegyelmetek az ő

fölsége hívségéért, édes hazánk és nemzetünk megmaradásáért meg is cselekeszik. Miért kellessék pedig most ő fölségének az erdélyi dologban ez szerint procedálni, megértendő kegyelmek az ő fölsége publicatiójából, kit ez levelünkkel együtt kegyelmeknek megküldtünk. Éltesse isten kegyelmeket. Datum Cassoviae 19. Augusti Anno 1611.

Dominationum Vestrarum Magnificarum

Servitor, Amicus uti Pater benevolentissimus

Comes GEORGIUS Thurzó mpria.

Külczim: Magnificis Dominis Georgio et Sigismundo Rákóczy de Fölső-Vadász, etc. Dominis Amicis et tanquam filiis observandissimis et charissimis. Cito stb.

(Eredetije a m. k. kam. levéltárban)

A BÉCSI TITKOS LEVÉLTÁR OKLEVELEIBŐL.

XIII.

I. Ferdinánd király levele Izabella királynéhoz, a Petrovics Péter által Magyarországon támasztott mozgalom lecsendesítése ügyében. Kelt Bécsben 1553. augustus 16-dikán.

Ferdinandus etc. serenissimae etc. Intelleximus a serenissimo Principe domino Ferdinando Archiduce Austriae filio nostro charissimo, ea quae serenitas vestra in rebus Hungaricis de quibus nuper serenitati vestrae, nomine nostro isthic Cracouie locutus est, dilectionem eius responderit, idque serenitatis vestrae responsum, et quod se una cum Illustrissimo communi filio nostro facturam obtulit, beneuolo grato et plane paterno animo ab eadem accapimus, non dubitantes, quin serenitas vestra una cum iam dicto Illustrissimo communi filio nostro euscedodj oblationi sit bona omnino fide satisfactura, atque Petro Petrowijth aperte declaratura et significatura, serenitati vestrae displicere, quod serenitatis vestrae ac Illustrissimi filij sui nomine tales practicas, motus et, seditiones contra nos ac fideles subditos

nostros excitare ausus fuerit, adeoque confidimus etiam, quod serenitas vestra eum a tam pravis et sinistris consilijs ac institutis dehortatura sit. Caeterum non existimamus necesse esse, ut serenitatis vestrae formam seu modum expediendarum literarum praescribamus, si enim ad status Transsylvanicae et exteriorum adiacentium partium in Hungaria circa Varadinum scribere voluerit, quemadmodum se facturam obtulit, ipsamet pro animi sui aequitate et singulari erga nos benevolentia sciet, quid scribere debeat, faciet autem serenitas vestra in hijs rem omnirationi et aequitati consentaneam, ac serenitati vestrae Illustrissimoque communi filio nostro proficuum, nobis vero valde gratam, omnibus fraterni et benigni animi studijs erga eandem serenitatem vestram et iamdictum filium nostrum communem compensandam. Datum Viennae 16. Augusti 1553.

Reginae Isabellae.

(Eredeti fogalmazvány a bécsi cs. titkos levéltárban.)

XIV.

Nádasdy Tamás levele I. Ferdinánd királyhoz Majlád Gábor érdekében. Kelt Sárvártt 1558. nov. 30-dikán.

Sacratissima Caesarea Majestas,
domine domine clementissime.

Fidelium perpetuorumque servitorum meorum in gratiam Majestatis Vestrae S. humillimam subjeccionem. Meminisse clementer potest Majestas vestra Caesarea, quod anno proxime elapso domina Soror mea domina Majladissa, in eo apud Majestatem Vestram S. humillime laborabat, ut dignaretur sibi una cum filio suo Gabriele Majklad facultatem ingrediendi Transylvaniam facere. Et licet tum temporis Majestas Vestra S. huic suae supplicationi noluit consentire, verum ad postremum Majestas Vestra S. tandem clementer annuit, nempe ut sola ipsa ingrederetur, filius autem suus maneret in Aula Majestatis Vestrae Caesareae, quod juxta clementem voluntatem Majestatis Vestrae S. et factum est. Ceterum ante felicem Majestatis Vestrae S. Vienna discessum domina Majladissa iterum per certos suos ho-

mines apud Majestatem Vestram S. institebat, ut filium suum Majestas Vestra S. dignaretur jamtandem ad se dimittere, quod Majestas Vestra S. certis de causis facere noluit, meminisse etiam clementer potest Majestas Vestra caesarea, quod proxime, tempore videlicet felicis discessus sui Vienna, Majestas Vestra S. eidem Maylatho commiserat, ut ad dietam Imperialem cum certo numero hwaronum cum Majestate Vestra S. proficisceretur. Nam et mihi Majestas Vestra S. commiserat, ut ex familiaribus quoque meis aliquot sibi adjungerem, quare domine clementissime tam ego quam Maylad huic mandato suo humiliter, prout fideles subditos suos decuit, obtemperantes, non vulgares profecto expensas ad preparationem itineris ipsius facere summus coacti. Factis demum hujusmodi inanibus expensis supervenerunt litere S. Regiae Majestatis Bohemiae etc. filii Majestatis Vestrae S. charissimi, domini mei clementissimi, quibus dignata est sua Majestas Majlatho mandare, ut ab hujusmodi itinere supersederet, assecurando clementer eundem iisdem in literis suis regiis, suo tempore de suis expensis Majestatem Vestram S. clementer sibi prospecturam. Nam domine clementissime Maylad eam pecunie, quam sibi Majestas Vestra S. de deseruitis suis serviciis numerari jusserat, totam pro veteribus suis debitis in creditores suos dicit se erogasse, pecuniam vero eam, quam Majestas Vestra S. domino Thurzori Maylatho ipsi dandam itidem ad rationem deservitorum servitorum commiserat, nec dum sibi esse datam. Et licet proxime domina genitrix sua ex Transylvania miserat sibi nonnihil expensarum, quas itidem partim pro debitis suis partem vero ad preparationem suam exposuit. Unde adeo jam est extenuatus, ut in aula Majestatis Vestrae S. pro dignitate Curie suae ulterius manere commode vix possit. Sed quia intelligit Majestatem Vestram S. certum numerum cathafractorum equitum conducere. Ideo rogat me maximopere, ut penes eum Majestati Vestrae S. humillime intercederem, deputaretur sibi quoque inter milites ipsos locus, ubi tam Majestati Vestrae S. quam regno suo servire posset. Quia vero domine clementissime mihi hec ejus petitio

digna et honesta esse videtur, et iudicio meo ex hoc non vulgaria argumenta futurorum servitorum suorum elucescunt, nam salvo iudicio Majestatis Vestrae S. idem etiam ceteris Aulicis a Majestate Vestra S. esse exoptandum, ut tandem tam Majestati Vestrae S. quam serenissimis liberis suis, dominis meis clementissimis, adeoque regno suo eo prudencius atque majori studio in re militari possent servire, Supplico ideo Majestati Vestrae S. peres eum ego quoque humillime, tanquam domino meo perpetuo clementissimo, dignetur eum clementer exaudire ipsique locum competentem inter milites Majestatis Vestre S. gravis armature gratiose concedere, Et eamque solutionem quam ex gratia sua in Aula Majestatis Vestrae S. habuit, sibi, prout etiam aliis Aulicis suis dignata est facere, sibi quoque etiam in posterum clementer juberet continuari, ut is orphanus Majestatis Vestrae S., qui pro fide Majestatem Vestram S. bona etiam sua reliquit, habeat unde se honeste sustentare suisque necessitatibus prospicere. Quam Majestatis Vestrae S. in utrumque nostrum declaratam gratiam, perpetuis fidelibus serviciis nostris apud Majestatem Vestram S. promereri contendemus. A Majestate Vestra S. responsum superinde benignum et speratum expecto.

Dominus Deus Majestatem Vestram S. diu felicem et incolumem conservet in salutem permansionemque Reipublicae christianae.

Ex arce mea Sarwar ultima die Novembris 1558.

Ejusdem Majestatis Vestrae Caesareae
fidelis perpetuus et
humillimus servitor
THOMAS NADASDIJ.

Kivül. Sacratissime cesaree maiestati
etc. domino domino meo clementissimo.
(Eredetije a bécsi. cs. titkos levéltárban.)

NEHÁNY OKLEVÉL DÉÉS VÁROS LEVÉLTÁRÁBÓL.

V.

Summa relationis Judicis ac Juratorum
Ciuium Desiensium.

Értjük az felsége parancsolatit, melyeket

böcsülünk, tisztelünk mint kegyelmes fejedelmünkét. Az mely személyeket Kegyelmetek kér mi tőlünk, Kocsis Jánost, Kovács András, Ferencz András, Zoros Jánost, Péter Miklóst feleségestől, gyermekestől, mi nálunk annak az háрма nincsen, nem is volt nálunk, hanem nőtelenek voltak, semmi kötelességek sem volt mi hozzánk azoknak, hanem bujdosók voltak. Itt sem találtattak, az mikor mi kerestük, hanem annakelőtte elmentek volt innét Ferencz András, Péter Miklós, Zoros János, hogy az ő Felsége mandatumát hozá Kegyelmetek. Kocsis János is honn nem taláztatott, szekereskedésre volt, ökrével, szekerével malomkövet vitt el, immár ugyan sok ideje, hogy oda vagyon, mindazáltal vagyon itt marhájában, s tartóztatás alatt lészen marhája, ha ő maga haza jövend, ő magát is megtartóztatjuk. Kovács András pedig itt vagyon köztünk, tartóztatás alatt lészen az is, de miért nem adjuk mostan meg, lészen ahhoz szónk, okadásunk az tábla előtt; mindazáltal megírójuk most is, az táblán is megírójuk cum protestatione, ha meg kell adunk Kovács András, Kocsis Jánost is, ha kezünkben akad, de az kik kezünkben nincsenek, azok felől nem felelhetünk; hanem ha ide történének jönni, készek vagyunk megtartóztatni, és ha az ő felsége táblája azt itili, hogy meg kell adunk, megadjuk, az kiket kaphatunk városunkban, de először szónk leszen, az mint feljebb is megírók, az ő felsége táblája, sőt még az ő felsége személye előtt is ez dologról. Actum Desini die 11 februarij Anno 1609.

MICHAEL ZANTHAJ de Radnoth, Vice Comes
Comitatus Zolnok Interioris m. p.

(P.H.) (P.H.) (P.H.) (P.H.)
(Eredetije Déés város levéltárában.)

VI.

Nos Catharina Dei gratia nata Marchionissa Brandeburgica, Sacri Romani Imperij et Transsylvanicae Princeps, partium regni Hungariae Domina, Sicularum Comes, ac Borussiae, Juliae, Cliviae, Montium etc. Ducissa. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit uniuersis. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium Con-

siliariorum nostrorum singularem nobis propterea factam intercessionem, tum vero ad instantem uniuersorum regni nostri Transsylvanicae et partium Hungariae eidem annexarum Statuum et Ordinum requisitionem, attentis etiam et consideratis fidelibus seruitijs uniuersorum tam Nobilis quam civilis et plebeiae conditionis Inhabitorum oppidi nostri Déés, quae ipsi Nobis tam in restaurandis fodinis Camerae nostrae Déésiensis, quam etiam alijs necessitatibus nostris, summa cum industria exhibuerunt et impenderunt, ac deinceps etiam exhibituri sunt et impensuri, eas itaque libertates et immunitates, quas ipsi a Serenissimis quondam Principibus huius regni nostri Transsylvanicae, tam de alijs, quam etiam de modo quaestus et negociationis salium nostrorum per fluuium Nagy Zamos dictum per oppidi eiusdem Celleristas deuehi solitorum, necnon de educillatione vinorum datas habuerunt et concessas, verum superioribus annis qualitercunque idem quaestus salium et educillatio vinorum eidem ablati, et in usum alium transmutati fuerant, in praeiudicium immunitatis eorundem manifestum, denuo eiusdem oppidi nostri Déés Inhabitoribus clementer conferimus, in eisdemque confirmamus, annuentes et concedentes, ut ipsi, iuxta antiquum usum, libertate quaestus salium et educillatione vinorum in posterum etiam utantur. Proinde vobis Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregijs, Nobilibus Comitibus, Vice Comitibus et Iudicibus Nobilium quorumcunque Comitatum, signanter autem Comitatus Zolnok interioris, item Georgio Vitez salis fodinae nostrae Déésiensis Camerario, modernis scilicet sed et futuris quoque pro tempore constituendis, eorumque vices gerentibus, Cunctis etiam alijs, quorum videlicet interest seu intererit, harum serie committimus et mandamus firmiter, ut a modo deinceps futuris et perpetuis semper temporibus, antedicti oppidi nostri Déés Uniuersos Inhabitores in solito quaestu salium nostrorum per Celleristas in fluuio Nagy Zamos deuehi solitorum, necnon in educillatione vinorum, iuxta antiquam eorum immunitatem conservare et conservari facere, neque propterea eosdem in personis, rebusque et bonis

suis quibusuis impedire, molestare seu quouis modo damnificare praesumatis, vel sitis ausi modo aliquali. Secus non facturi. Praesentibus perlectis-exhibenti restitutis. Datum in Civitate nostra Alba Julia, die decima quarta mensis Februarij Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo.

CATHARINA m. p.

STEPHANUS KOWÁCHOCZY

Cancellarius m. p.

(Eredetije Déés város levéltárában.)

A CONSERVATIV ÉS LIBERALIS PÁRTOK

1848 előtt Magyarországon.

Közli: K. Papp Miklós.

1846. november 12-én Pesten Keglevics Gábor főtárnokmester termeiben tartatott meg azon nevezetes gyűlés, melyen a magyar conservatívek programját Gróf Széchén Antal körvonalozta a gyűlés felhívása folytán.

E nagy fontosságú gyűlésről egy egykoru terjedelmes tudósítás áll előttem, melyet teljesen hiteles kutforrásként tekintek. Becses történeti szempontból ez okmány azért is, mert a magyar conservatíveknek csaknem teljes névsorát tartalmazza.

A másik oklevél 1847-ből kelt, s a liberális párt alapelveit foglalja magában. E párt vezére, éltető lelke Kossuth Lajos volt.

A különbség a két tábor között nagy volt. A conservatívek a kormányhatalom s nem az alkotmány erősítésére törekedtek, az ellenzék pedig azt bizonyítá — s ez akkor valóban könnyű feladat is volt — hogy a kormányhatalom most is veszedelmes tulsúlyban van, s éppen ezért az alkotmányosságot kívánta védbástyául emelni ellene.

A két egykoru okmány nincsen aláírva, de a szöveg hitelessége ellen semmi kétségem nem lehet.

Az első így szól:

Kedves kötelességemül tétetett a conservatív ügy támogatóival közleni azon barátságos öszvejuvetelnek eredményeit, mely a f. hó 12-ére kitűzve, e napon a legörvendetesebb egyetértésnek, s a minden ol-

dalról egyetemesen nyilvánuló részvételnek jelenségei között, valóban meg is tartatott. A tárnok gr. Keglevich Gábor ő nagyméltósága újjólag is tanusítva azon megbecsülhetlen rokonszenvet, melyet az ügy iránt minden időben, a mult országgyűlés alatt pedig minden ott jelenlevő conservatívnek örökké felejtethetlen kitéréssel és buzgalommal tanusított, kegyes volt termeibe fogadni az ország külön vidékeiről összesereglett ügybarátokat. Kétséggkívül érdekelni fog minden conservatívot, feljegyezve látni a megjelentek neveit és azért szabadjon leginkább csak emlékezetből leírva, és így bocsánatot kérve, ha az talán nem tökéletesen hiv, azt ide iktatnom.

Aichelburg Ferencz gr.; Almássy Móricz gr., Andrásy György gr., Andrásy Mihály, Babarczy Antal, Barkóczy László b., Beke Kálmán, Beöthy Lajos, Bezeredy Miklós, Brezovay Ádám, Bolgár Gábor, Car István, Cseörghéó János, Czindery László; Cziráky János gr., Demeczky Lajos, Desseffy Emil gr., Döry Gábor, Döry Lajos, Dubraviczky Simon, Duschek Ferencz, Duschek N., Eötvös József, Faschó József, Fiáth Ferencz, Fogarassy Mihály, Forgács Antal gr., Foster Károly, Földváry Gábor, Gál Eduárd, Gosztonyi Miklós, Grulich Vincze, id. Gyertyánffy Dávid, Gyurcsányi Gábor, Gyürky Pál, Gyürky Medárd, Haulik József, Hedry Ernő, Hegyessy Péter, Hraborszky János, Huszár Ferencz, Illucz Oláh János, Jankovich Gyula, Járy György, Jeszenszky Elek, Jeszenszky Ferencz, Jeszenszky Miklós, Keglevich János gr., Keglevich Gábor gr., Kiss Pál, Korizmic Antal, Körmöczy Imre, Kukulgevich László, Lévay Sándor, Liphthay András, Liphthay Antal, Lipovniczky Vilmos, Lónyay János, Loosy Imre, Luka Antal, Luka Sándor, id. Mailáth György, ifj. Mailáth György, Mailáth János gr., Majthényi Auguszt, ifj. Majthényi László b., Marcher N., Marczibányi Lajos, Mericzay Antal, Mukics Simon, Nádasdy paulai Ferencz gr., Nádasdy Lipót gr., Nagy Lajos, Nyáry Antal b., Nedeczky Kálmán, Niczky János, Nikolics Izidor, Olcs Alajos, Orczy György b., Orczy Lőrincz b., Ordódy Flórián, Paczolay János, Pap Gábor, ifj. Pejacsevich László gr., Perczel Gyula, Prónay Albert b., Ranolder János,

Ravazdy István, Redl Imre b., Rohonczy Sámuel, Rohonczy Ignác, Sahlhausen Lipót b., Salamon Elek, Sárkány Miklós, Simonyi Ferencz, Somsich Pál, Steinbach Ferencz, Szaniszló Ferencz, Szathmáry Sámuel, Széchenyi István gr., Szécsen Antal gr., Szécsen Miklós gr., Széll Imre, Széll Ferencz, Szentiványi Antal, Szentiványi Vincze, Szilassy József, Szégyény Lőrincz, Szucsics Károly, Talián Sándor, Tihanyi Ferencz, Török Bálint gr., Trsztyánszky Imre, Uzovich János, Ürményi Ferencz, Ürményi József, Vághy Ferencz, Várady Ádám, Vay Miklós b., Vécsey Miklós b., Wenkheim Antal gr., Zichy Domokos gr., ifj. Zichy Ferencz gr., Zichy Ödön gr., Zsitvay József.

Ehhez még csak azt van szerencsém tenni, hogy számosan, kik akadályozó körülményeik miatt meg nem jelenhettek e feletti sajnálatukat, egyszersmind az ügy iránti meleg rokonérzelmöket levél által tanusították.

S megindult a czélbavett eszmecsere. Mindenekelőtt hálás köszönet szavaztatott a tárnok Grófnak tervei átengedése által tanusított szivességeért, egyszersmind felkértem őt mlga a tanácskozások vezérletére, mely közóhajtásnak a tárnok Gróf engedve, rövid, de velős szavakban megérinté az okokat, mellyek több elvbarátok keblében illy összejövetelek szükségének érzetét felköltötték s előadta ezen barátságos összejövétel célját, teendőit, felhívá egyuttal gr. Szécsen Antalt, hogy azon conservatív elv kifejtést, mellynek elkészítése egy előbbi kisebb körü conservatív összejövétel által néhány elvbarátra bízott volt, ennek megbízása folytában különösebben azok számára, kik az előbbi kisebb körü összejövetelekben részt nem vettek, és így az ügy fejleményeiről értesülve nem lehettek, terjedelmesebben indokolná, a nemes Gróf tüstént engedett a fölhívásnak, s a jelenlevők legébrebb figyelmétől kísérve egy beszédet tartott, mellyet hogy fővonásilag közölhetni szerencsém van, csak azon körülménynek köszönhetem, miszerint egy erre felkért elv-rokonom azt feljegyezni, a nemes Gróf pedig, midőn még a mondottak fris emlékezetében valának, azt átnézni szivesek voltak. Halljuk azonban magát a beszédet, melly körülbelől a következőkben összpontosult:

Tisztelt gyülekezet! A legközelebb lefolyt országgyűlés végével azon elvbarátink, kik abban vagy személyesen résztvettek, vagy működéseit a megyei termek és közélet mezein elősegítették, vagy végre a conservatív párt harczait és törekvéseit rokonszenvvel követték, meg valának győződve a felől, hogy az országgyűlésnek bevégezte az alkotmányos tevékenységet meg nem szüntetheti, föl nem függesztheti, ha csak az országgyűlési eszmésurlódások szellemi eredményét veszélyeztetni nem akarjuk. E meggyőződés szolgált indokul azon majd kisebb, majd nagyobb számú összejöveteleknek, mellyeket a mélyen tisztelt tárnok gróf említett, ezen összejövetelek egyike kére fel néhány elvbarátot, kiknek feladása volt a conservatív párt által kövendő elvekre és eljárásra nézve a tisztelt gyülekezet elibe javaslatot terjeszteni. Ezek nevében az említett javaslat a tisztelt gyülekezet elibe mindjárt be is fog mutattatni; de minekutánna egy illy javaslat a dolog természeténél fogva az elveket csak fővonásokban foglalhatja magában, minekutánna az eredményeket inkább, mint indokainkat terjesztheti csak a tisztelt gyülekezet elibe, minden félreértés elkerülésére azon megbízást nyertem, hogy azokat a tisztelt gyülekezet előtt kifejtsem. Megbízásból szólok tehát, s ezen körülménynek tulajdonítsa a tisztelt gyülekezet! hogy itt, hol annyi érdemöknél, állásuknál, tapasztalásuknál és tudományuknál fogva nálamnál tekintélyesebb férfiak találatnak, legelőbb is szót emelni merészek, és sziveskedjék azt mentségemül elfogadni; de midőn így egy részről minden látszólagos toladás színe ellen mentségemül ezen megbízásra hivatkozom, méltóztassék a tisztelt gyülekezet a fölhozandó indokok netaláni hiányait nem azok lényegének, de egyedül nekem tulajdonítani, ki talán nem leendek képes azokat egész erejükben és nyomatékukban a tisztelt gyülekezet elibe terjeszteni.

Az említett elvbarátok azon alapelvől indultak ki, hogy olly ország, melly az alkotmányos élet kifejlődését óhajtja és annak jótéteményeit élvezi, az alkotmányosság föltételeit nem nélkülözheti, annak természet-szerű következményeit el nem tagadhatja, és azért, midőn a véleményeknek különbözőzésénél

fogva az egynézetiük szövetkezését épen olly természetesnek mint szükségesnek tekinti, mindenek előtt javaslandónak vélte, hogy az ugyanazon véleményárnyéklathoz tartozó egyének párttá alakuljanak, párttá, melly elhatározott irányzatot és elveket követve azokat el ne tagadja, el ne titkolja, hanem a nyilvánosság mezején őszintén bevallja, nyíltan hirdesse, férfiasan védje s föntartsa. Nem szándékom törvényhozási intézkedéseink, országgyűlési működéseink egész történetét előadni, még egy futólagos áttekintése is egy nagy fontosságú tárgynak kelletinél több időt foglalna el; csak annyit vélek megjegyzendőnek, hogy a régiebb országgyűlések jelleme az újabbak irányzatától teljesen különböző vala, még a jelen század első országgyűlésein is a vita legnagyobb részt a főnálló törvények különböző magyarázata körül forgott, és ámbár ezen vitánál is a különböző politicalai irányzatok befolyása szükségkép vala észrevehető, azon bizonyos korlátok közé szorított, határozottan kijelölt téren mégis a vélemények elágazása olly tetemes olly folytonos, olly következetes nem lehetett, mint jelenleg. A főnálló törvény értelmét gyakorta az egy politicalai irányzatuk különbözőképen magyarázhatják, de azon pillanatban, midőn e magyarázat nem az egyes törvény értelméből, nem egyedül a hazai közjog elismert tételeiből merittetik többé, hanem általános politicalai elvek vezérfonalán történik, midőn nem annyira a létező törvények magyarázatáról, hanem és pedig főleg új törvényes intézkedések megállapításáról van már szó, az általános politicalai irányzatnak kell szükségkép befolyást és pedig eldöntő befolyást gyakorolnia. Az irányzatok különbsége szüli a véleményárnyéklatok elérését; a véleményárnyéklatok következetesen föntartott s kiképzett elágazása a pártok ellentétét. És bár jelenleg is sokszor az alkotmányos jogok veszélyeztetése enlítettik, leendő valaki még az ellenzék soraiban is, ki tagadná, hogy számos alkotmányos jogok, mellyek hajdan a vita tárgyait képezték, most a kormány és ország által egyiránt elismerteknek és elfogadottaknak tekintendők? ezekre nézve tehát nem az a kérdés többé: hogyan kivivandók, hanem az, hogyan használandók, hogy a haza javára

szolgáljanak, és így üdvös gyakorlások eredményében új meg új biztosítékokat találjanak — és mert új törvények alkotásáról, mert nem egyedül nemleges védelemlről, hanem tényleges intézkedésről van szó, a választmány szükségesnek vélte, mellőzve minden a többségeli kormányzás kérdését illető theoreticus nézeteket, általános elveket, vagy annak hazánk viszonyaira nem alkalmazható szövevényes részleteit, gyakorlatilag vévén fel a dolgot, egyszerűen csak azt kimondani, hogyha biztosan, sikeresen, idővesztés nélkül akarunk az új intézkedésekre nézve előhaladni, szükséges hogy intézeteink a közélet mezején a többség által pártoltassanak, hogy miénk lévén a többség, illy módon annak létrehozására, mit üdvösnek vélünk e legegyszerűbb, de leghatályosabb eszközt használjuk! — Ezek folytában a választmány pártunknak állását az ellenzék irányában megemlíti és nyíltan mondva, mintegy hadat izen az ellenzéknek. De itt mindenekelőtt a félreértések elmellőzésére tisztán kijelentem, hogy ezen had nem az ellenzék egyéneinek, nem a személyeknek, hanem azon eljárásnak, azon elveknek intéztetik egyedül, mellyeket mi károsoknak és veszélyeseknek tekintünk. Constatiroozzuk némileg a helyzeteket. Nem fogom részemről az ellenzék gyanúsítgatni; nem pedig azért, mert illy gyanúsítgatás sem azon tisztelt gyülekezetnek, mellyhez szólok, sem azon választmánynak, mellynek nevében szólok, jellemével össze nem fér; de nem azért is, mert az ellenzék, még ott sem lévén szokásom gyanúsítgatni, hol annak egyéneivel szemközt állok, annál kevesebbé érzem magamat gyanúsítgatásra felhivatva ott, hol tisztelt elvbarátok kedves körében fölszólalva, egyedül a jelen nem levők megtámadása olcsó bátorságának olcsó dicsőségét élvezhetném. Egy politicalai állítás, mellyet számtalanszor ismételtetni hallunk, azt tartja, hogy alkotmányos ország ellenzék nélkül nem létezhetik; ez kétség nélkül nem jelentheti azt, miszerint alkotmányos országnak azon szomorú kiváltsággal birnia kelletik, hogy abban jó és rossz, üdvös és káros egyaránt elleneztessek; hanem egyedül azon ténynek megismerése, hogy olly országban, hol a törvényes intézkedések kizárólag egy uralkodó hatalomtól

vagy akarattól nem függenek, hol számosan vannak jogosítva vélemények szabad kifejtésére, a nézetek összeütközése a kérdéseknek minden oldalról megfontolását, megtöltetését hozza magával, és az eredmények megállapítása csak az eszmesúrlódások teljes kifejtése után üdvös és lehetséges; de ha ez áll, akkor meg kell az ellenzéknek is ismernie, hogy egy ellenzéknek, a maga irányában más ellenzékre van szüksége, mely az ő tekintélyének vagy akaratjának vakon nem hódolva a maga részére is azon jogokat méltán igényli, melyeket az ellenvéleményűek önszámukra követelnek. A véleményárnyéklatok illy ellentéte mellett szükséges azon pontokat megvizsgálni, melyekre nézve azok egyetértenek; de ezeket az ellenzék közt s köztünk, az eddigi tapasztalás nyomán hiában keresem; ők törvénytelennek tekintik azt, mit mi törvényesnek hiszünk; károsnak, mit mi üdvösnek; ők a kormány eddigi eljárásaiban az alkotmány megsértését találják föl, irányzatát alkotmány-elleninek hirdetik; mi a kormány eddigi lépéseit helyeseljük, alkotmányosságát kétségbe nem vesszük és jellemében bizunk; ők elveink öszvegét kárhoztatják, mi azokhoz szilárdul ragaszkodunk; végre sok köztanácskozásokban még véleményünk szabadsága sem tiszteltetik. Illy helyzetben a dolgoknak nem marad egyéb hátra, mint azon ellentétet, mely tetteleg létezik, elvileg is megismerni s férfiasan kijelenteni; nem zárja ki ez az egyének, sőt a pártok közti jövődöben lehető egyesülést, hanem csak azt jelenti, hogy addig, míg az ellenzék kizárólag mostani elvehez és irányzatához ragaszkodik, ezek és a mi meggyőződéseink egyenes ellentétben állandnak. Transigálni csak akkor lehet üdvös sikerrel, ha a pártok egymást kölcsönösen capacitálják; addig míg ez nem történik, capacitatio nélkül transigálni gyöngeség. Illy állásban a dolgoknak nem javasoltathatik más eljárás, minthogy mindenki meggyőződésének kivívására minden alkotmányos, törvényes és loyális utat használva, működéseinek eredményében találja meg, az ellenvéleményűek előtt is, eljárásának igazolását.

„Hátra van, hogy a pártnak továbbra is fentartott conservatív elnevezésére, annak

organisatiójára és elveire nézve némellyeket megjegyezzek. Éreztük mi is, hogy a „conservatív“ név a párt minden teendőit, minden irányzatait ki nem fejezi. De azon nézetből kiindulva, hogy nem a pártok elnevezése határozza meg a pártok jellemét vagy teendőit, hanem hogy ellenkezőleg a pártok jelleme és tettei értelmezik a pártok elnevezését, egy olly nevezethez továbbá is ragaszkodunk, melynek európai értelme van, mely főirányzatunknak megfelel, melyet megváltoztatni, vagy mellyről lemondani annyit tenne, mint a párt multjáról elfelejtkezni vagy azt eltagadni. Nincs pedig semmi ezen multban miről lemondanunk kellene, miről lemondani kívánnánk, ragaszkodunk tehát mondom továbbá is egy elnevezéshez, mely hazánkban ösmeretes, melly alatt számos elvbarátink eddig is gyakorta dicsően működtek, és mellyre nézve csak tőlünk függ azt e honban mindinkább nagyobb fényre és tiszteletre emelni. A választmány egyenesen kimondja, hogy a conservatív párt a kormányt pártolandja, de azt hiszük, midőn azt a kormány törvényességének magától értetendő, de ép azért soha elnem mellőzendő feltételelés és nézeteinknek a kormány működésével való ugyanazonosságának nyilvános fentartása és kikötése mellett teszi, nem veszélyezteteti a pártnak alkotmányos függetlenségét. — Nem akarom itt hosszasan a függetlenség gyakorta félreértett eszméjét fejtegetni, de annyi bizonyosnak látszik, hogy alkotmányos életünk további kifejlődésével mind inkább szükségessé válandik a függetlenség annyiszor említett elve helyébe egyszerűen a politcai becsületesség elvét állítani; egy olly elvet, melly az ugynevezett függetlenség helyett a becsületes függőséget gyakorta a haza érdekében igénylendi, nem kültekintetektől vagy egyéni magán-viszonyoktól, hanem a meggyőzések összehangzásának és az irányzatok egységének mulhatlan szükségétől. Valósággyá válandik akkor az, mi minden alkotmányos országban olly annyira szükséges: határozott állások s erős meggyőzések. És épen azért, mincutána meggyőződésünk az vala, hogy a jelen környülményekben hazánk a kormány határozottabb föllépését s irányadását nem nélkülözheti, hogy számos kér-

désekben a kezdeményezési hivatás leginkább őt illeti, minekutána a kormány eddigi irányzatát olyannak tekintjük, mely egyenesen a hon javára van intézve kötelességünknek ismertük azon viszonyt, mely a párt és a kormány közt az eddigi szempillanattig kifejlődött, mellynek, ha miről nem kételkedünk, a kormány és pártunk eddigi irányzatukhoz hivek maradnak, továbbá is léteznie és erősödni kellek, — nyíltan kijelenteni és nem állítani ellentételbe, nem elszigetelni egymástól azontényezőket, mellyeknek összehangzó működése képezi az üdvös siker mellözhetlen feltételét.

Mi a párt organisatióját illeti, kettős vala a cél, biztosítani t. i. egy részről működéseink folytonosságát, de elmellözni más részről mindazt, mi alakulásunknak szorosabb társulati jellemet adhatna. Legyen működésünk minden megújuló alkalommal szabad tanácskozásaink s választásaink szabad eredménye, nem pedig olly szerkezetre alapítva, melly az egyes tagok befolyásán kívülálló magántestületet képezne. A pesti vásárok, mellyek ugyis számos elvbarátokat szoktak magán ügyeikben az ország központjára hívni, összejöveleinkre elég alkalmat nyujtanak; mind az pedig, mi egy és más összejövétel között a közügy érdekében szükséges, némely csekélyebb számú tagokra lenne bizandó, kiket az elvbarátok bizodalma minden egyes összejöveleknél arra legalkalmasabbaknak találna. Azon elvekre nézve, mellyeket a választmány megemlit, azt tartom nem szükséges a tulajdon szetségét és a kormány alkotmányos erejének és hatályosságának megörzését hosszabb okoskodásokkal támogatni; olly elvek azok, mellyeket, ugy tartom, mindnyájan pártolunk, mellyek józanul fölfogva az okszerű haladást csak biztosíthatják. Említsem e a birtoknak mérséklő befolyását, melly a stabilitásnak egyik legfőbb biztosítékát képezi? Nemzetiségünk érdekét, ámbár az ezen ügy iránti rokonszenv iragától értetődik, azért véltük megemlitenednek, nehogy azt a másik párt kiváltsága-kint tekinteni, vagy egyedárusságának átengedni láttassunk, mert egyaránt szent ezen ügy mindenikünk előtt és az az iránti részvétben magunkat senki által felülmulatni

nem fogjuk. Két sarkkó körül forog polittcai létünk, egyike azoknak nemzetiségi, alkotmányos és közigazgatási önállásunk, másika a közbizodalommal való azon összekötetés, mellyet századok előkészítettek, századok megerősítettek. Meggyőződésünk az, hogy minden intézkedésnek e két alap gondos szemügybe vételére kell alapulnia, annak, nemcsak nemleges tiszteletére, de tényleges méltánylására; hogy valamint a kormány bizodalomra nem számíthatna ezen országban, ha ezen alapok elsejét csak „malum necessarium“-nak tekintené, ugy az ország sem várhatná őszinte közremunkálását a kormány-nak, ha azok másikat szem elől tévesztené. Azon egyes kérdések végre, mellyek elősorbitatnak, legnagyobb részt olyanok, mellyek már országgyűlési tanácskozás tárgyát képezték és midőn a végett említettnek meg, hogy előlegesen is a párt tevékenységének némelly tárgyait kijejelejk, más korszerű tárgyak megpendítését ki nem zárják!

És így tisztelt gyülekezet, bevégeztem azok elősorolását, mellyek megemlítése reám bizatott. Azon őszinte remény kijelentésével fejezem be előadásomat, hogyha az egyesek lelkes közremunkálása mellett ezen elvek nagyobb és nagyobb körben fognak terjesztetni; ha azok eredménye a kormánynak, melly föllépésünket nem ignorálhatja, hozzájárulása által biztosítva leend, maga azon eredmény bizonyosságát nyujtandja annak, hogy célunk nem vala más mint a haza java és még a vélemények összeütkezésében is azon egykori egyetértés és egyesülés előmozdításának óhajtása, melly legbiztosabb akkor, ha a véleményesurlódások alapján és természetszerű lefolyások következtében történik.“

Ezen fejtegetéseket gyakran szakította félbe a jelenlévők osztatlan helyeslése s bevégezésök után minden oldalról nyilvánult azon óhajtság, magát az érintett conservativ elvkifejtést hallani immár meg. Ennek megfelelni nekem lévén kötelességemül téve, az itt alább következő néhány pontokat olvasám fel a jelenlévők előtt, kik sokkal fontosabbnak tartva azokat, semhogy egyszeri hallásra határozott véleményt képezhetnének magoknak mindazok iránt, mellyek azokban foglaltatnak, pontonkinti olvasást kívántak, mi

megtörténvén, miután a kifejtett irányzat és elvek minden oldalról helyeseltettek volna, az eredeti javaslat, némi stylaris módosítások után, az alább következő alakban a jelenlevők egyetemes megállapodása gyanánt kimondatott:

1) „A jelenlevő conservatívek kimondják azon meggyőződésüket, melly szerint szükség, hogy ezeu pártnak egész organisatiója a nyil-

vánosság alkotmányos alapjára legyen fektetve. A conservatív párt teljességgel bevallott czimmel minden tartózkodás nélkül, határozottan s nyíltan kíván a térre kilépni mind a maga organisatiójában, mind a maga terveiben. Ugyan így szükség kilépni térre a párt egyes tagjainak is.

(Folytatása következik.)

A MAGYAR NEMZETI SZINÉSZET TÖRTÉNETÉHEZ.

Közlő: K. Papp Miklós.

A magyar nemzeti színészetnek még nincsen megírva a története. Az erre vonatkozó adatok szerteszét hevernek, legnagyobb részük pedig megsemmisült. Tudtommal senki sem vette magának azt a fáradságot, hogy összeállítsa legalább a száraz adatokat. Egyes epizodok, napló-töredékek, szerteszét megjelent feljegyzések s régi hírlapjainkban van még csak a csirája azon műnek, mely már is sokáig késett. Ki fogja megírni, nem tudom, de ime én kész örömmel rendezek keze alá egy egész halom adatot azon korból, midőn színészetünk igazán még gyermekéveit élte, s midőn az egész hazában Br. Wesselényi Miklós volt egyetlen áldozatkész barátjuk, pártfogójuk.

Az alább következő adatokat a zsidói levéltárból közlöm, megjegyezve, hogy azok egytől egyig mind eredetiek.

A ki ma e leveleket olvassa, sokszor fog elmosolyodni azon apró epizodokon, melyek e század elején nemzeti színészetünk kezdetlegességét a legtarkább színekkel illusztrálják.

Bár mentől többen gyűjtenék a színészetünkre vonatkozó adatokat, hogy egykor egész rendszerrel lehessen azokat osztályozni s feldolgozni.

1797.

I.

Méltóságos L. Báró és Camerarius Ur
Kedves Barátom!

Szívesen köszönöm barátságodat, hogy csitkaimat megengedted, hogy a tieiddel legyenek s gondjokat viseltetted, most már utánuk küldöttem ezen emberemet, adasd által nékie.

A theatrum dolgáról azt irtam vala néked, hogy jól foly, de jobban végire menvén, éppen ellenkező, mert a 1-a november nem hogy valamit kaptunk volna, a miből a hónap végén kifizethessük az actorokat, hanem 19. Rf. a kár. Ezt én meggondoltam, hogy így lesz, mihelyt a Kanyó keziből kivétetődött a theatrum; mert Fekete nem érkezik, hogy feléje csak menjen is. Deáki, ha itt vagyon is, de még nincs itt, inactivus, egy Kócsi nem csinál egyebet zavarnál, és így a theatrum nem állhat fenn, ha csak a publicumot újra nem szüljük. Én már mindent megpróbálok, a mivel éleszeni lehetne, s tudósítani foglak róla.

Melylyel, midőn az asszony ő nagyságát tisztetem és a kis fiadat ölelem, barátságodba ajánlott maradok kedves barátom

Kolosvár 13-a november 1797.

hiv barátod, szolgál
Gr. TELEKI LAJOS mp.

Külczim: Á Monsieur Monsieur Le

Baron Niclas Vesselényi de Hadad, Chambellan de Sa Majesté Imperiale Royale Apostolique.

Á Sibó

1801.

Az itt következő házberről való computus aláírás nélkül van, de kétséget nem szenvedő dolog, hogy ez is idősb Br. Wesselényihez volt intézve.

A számadás így szól:

II.

A magyar theatrumnak házamnál lévő bériről való computus. Anno 1801. die 13. Febr.

Ab anno 1798. 1. Apr. usque annum 1801. 1. Apr. három esz- Fl.rh. xr. tendőre conventio szerint kell 1500 —

Azelőtt való commissio restans adóssága volt	694 33
Summa fl. rh.	2194 33

Ebből percipiáltam:

1) A Mélt. Báró Wesselényi Miklós urtól ő Nagyságától contractusban	1000 —
---	--------

2) Az elmúlt 1800-dikba való bálból	300 —
-------------------------------------	-------

3) Mélt. Horvát Miklós urtól	50 —
------------------------------	------

4) Most máj napon 13-dik Febr.	300 —
--------------------------------	-------

Summa percepti	1650 —
-----------------------	---------------

E szerint marad fizetni való	544 33
------------------------------	--------

De a Mélt. Báró ur kérésére elengedtem volt két hónapi bért, mely térszen	83 20
---	-------

És így léssen csak a restantia	461 13.
--------------------------------	---------

Mellyet instálok most kifizettetni, nagy szükségem lévén.

1803.

A harmadik szám alatt egy nyugtát mutatok be, mely bizonyítja, hogy Br. Wesselényi nem csak itthon, de tul a Királyhágón is pártfogolta a színészetet. Ime ő fizeti Debreczen városának a színház bérért.

III.

A Magyar teátrumnak árendáját a nemes város részéről a 1-a-Novembris 1801. usque ultimum Octobris 1802. száz Rh. frtkat, melyeket Méltóságos Báró Wesselényi Miklós

ő Nagysága általadott; tekintetes Halmágyi László urtól, hogy az oeconomica, cassa részére általvettem, praesentibus recognoscalom. Debreczen, die 26-a Apr. 1803.

Id est Rhf. 100. oo xr.

NÁNÁSI MÁRTON m. k.

Emer. Oeconom. Perceptor.

1804.

Az alább következő quietantia igen érdekes adat a kolozsvári nemzeti színház történetéhez. Ebből tudjuk meg, hogy az a hely, melyen jelenleg a kolozsvári színház áll, az ev. ref. collegiumé volt, s azt Br. Wesselényi Miklós vette meg 5000 forinton, melynek kamatait törleszti.

Quietantia.

IV.

Hetvenkét MFról, melyeket itten Kolosvárt belső farkas utzában a magyar játzó-társaság számára a kolosvári reform. nemes collegiumtul 5000 Rforintokon megvett fundus árából, ezer Rforintnak törvényes interessét, a die 13-tia Julij 1803. ad 13-m usque Julij 1804. Méltóságos L. B. Hadadi Wesselényi Miklós ur ő Nagysága máj napon effective administráltatta. Kolosvár, die 12-a Junij 1804.

Id est 72. MFr

PATAKI MIHÁLY m. p.

Colleg. Perceptor.

1806.

Kenderesinek alább közölt leveléhez már nem kell kommentár, beszél az önmagáért s rögtön nyomában a rendőrfőnök levele, melyben tudja a Reinwarth megbüntetését.

V.

Méltóságos L. Báró Camerarius Uri nékem jó Méltóságos Uram Barátom!

Nagyságod levelét tisztelettel vévén, annak következtül, minthogy az adminisztrátorság miben léte iránt Méltóságos Gubernialis Consiliarius Gróf Bethlen Gergely; Ur ő Nagysága mindent körülállásosan megirt, hosszas írással nem terhelem; a mi

pedig a kékesi dolog iránt való tudósításmat illeti, reményem addig vette Imreh Domokos tudósítását, melyet a Teleki Urfiaktól küldött ki, mely ha valahogy el tévelyedett volna, abban áll, hogy Gróf Kendefiné is réá állott és subscribálta az egyezést egy kis clausulával, mely azt teszi, hogyha szintén mi el mulattuk is a törvényes praxis ellenére az egyezésben vinculumot tenni, csakugyan ő Nagysága sokkal többet bizik a nagyságod nemesi szavában és az árvához vonzó szeretetében, mint akármicsoda vinculumban, azt a Grófné helyesen gondolja és én is, a ki a praxist jól tudtam, így gondolkoztam, sőt azért is nem tettem a vinculumról említést is, mivel vagy az egyik, vagy másik fél talán sértésnek vehette volna: a summája a dolognak csak az, hogy a Gubernium is nem tévén e szerint semmi difficultást, a terminus pedig a lefizetésre naponként közeledvén, méltóztassanak nagyságtok úgy szorgalmatoskodni, hogy pro 15-ta Julii a tudva lévő summa itten Kolosváron általadattahassék. Eddig a kékesi dologról, már a theatrumról, minthogy Kanyó itten nincsen szabadsággal kimenvén, én Kanyóf még itten találván megszólítottam Csát Julis iránt, ő azt mondja, hogy a conventiókor az a hiba esett, hogy azt az anyja nem subscribálta és így az teljességgel a kimenetelbe consensualni nem akarván, kényszeríteni nem lehet. Ez alatt a ballétistákkal egy csunya dolog történt. A mult csötörtökön ilyen kinyomatott czédula mellett: Ein Ziegeiner, oder der Teuffel und seine Grossmutter, ein ungarisches Karakter Ballét, el akarván egy balletot játszani sokan felzudultak, Kanyó induló félben lévén, mivel már ki volt hirdelve, mégis igen imprudenter megengedte, hogy eljátszodtassék, hogyha a magyar publicumot megkövetik; ebben én semmit nem tudtam, felállottak tehát és előre a megkövetést megtévén két magyar kisasszony két cigány legénybe belé szeret, tánczolnak, szerelmeskednek, ott egyszerre ezen a publicum még inkább megboszankodott. Az egész kiszólója a játéknak Reinbart, a ki a magyar theatrumra már rég fenyegetődzött, ezt én a játék

után megértvén, minthogy Kanyó itt nem vala, nagyságod pedig több rendben is a vigyázást réam is bizni méltóztatott, büntetés nélkül nem hagyhattam, a theatrumot bézártam, a kulcsot magamhoz vettem pénteken, és mivel szombatra is játékot hirdettek volt, teljességgel meg nem engedtem, nem csak, sőt a városi birónak is azt, hogy méltó büntetést rendeljen, megirtam. Mit rendelt a magistratus, ide zártam, a büntetés már teljesített és Reinbart tegnap délelőtt már kiküldetett Kolosvárról, a többi a dologban olyan hibásoknak nem találhatván, nevezetesen érettek a Gubernatorné asszony ő nagysága is engem megszólítván szabadon vagynak. Ezek, a kiket a gaz Reinbart nyomoruságba ejtett, nagyságozhoz folyamodnak, az instantiát ide zártam, és a rendelést elvárom. Az asszony ő Nagysága kezeit és a kis honfit csókolom, a ki változhatatlan vagyok

Nagyságtok

Kolosvár 26-ta Maji 1806.

alázatos szolgálja

KENDERESI M.

VI.

Méltóságos Gubernális Secretarius Ur,
Drága jó Méltóságos Uram!

Reinvarth az toronyban kenyeren és vizen 24 óráig leendő ülésre büntettetett, az hová szerencsésen 10 órakor be is kísértetett, a más két társai pedig szállásokon városi szolgálai őrizet alatt tartatnak holnap reggel 7 óráig; — e szerint tehát ma bizonyosan nem fognak táncolni, de ezután se, mert az nélkies megtiltatott — és innen haladék nélkül leendő elutazások meg-hagyattatott, reméllem, többször cigány név alatt nem fognak magyar tánczot járni se itt, se másutt.

Ezek szerint tehát a tegnapi napon tett ígéreteket teljesítvén, kívántam irántuk tett határozatát a tanácsnak a Méltóságos urnak megírni, — a mely mellett teljes tisztelettel maradok

A Méltóságos Secretarius ur

alázatos szolgálja

SZENTIRÁLLYI MINÁLY mk.